

Wolnicz-Pawłowska, Ewa

Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego : (kadencja 2004-2007) : Wspomnienia pośmiertne : Marian Jurkowski (1929-2005)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 68, 78-82

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cha nad materia. Pasja pracy badawczej, całkowite oddanie wybranej dziedzinie wiedzy, niezależność myśli i wielka życzliwość dla innych – wszystko to cechowało Janusza Pelca od początku Jego zatrudnień badawczych aż do dni ostatnich.

Teresa Kostkiewiczowa

MARIAN JURKOWSKI
(1929–2005)

30 czerwca 2005 roku zmarł prof. dr hab. Marian Jurkowski, wybitny językoznawca, członek Wydziału I Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Do Towarzystwa należał od 1989 roku, od 1994 był jego członkiem zwyczajnym.

Urodził się 4 listopada 1929 roku w Poznaniu. Do wybuchu wojny mieszkał wraz z rodzicami w Kołomyi na Kresach. Okupację spędził w Wielkopolsce, gdzie pracował w gospodarstwie niemieckim pod Poznaniem. Po wojnie Marian Jurkowski wrócił do szkoły, ukończył gimnazjum im. św. Jana Kantego w Poznaniu, maturę natomiast zdawał eksternistycznie w Szczecinie. W roku 1953 ukończył studia polonistyczne na Uniwersytecie Poznańskim. Jego nauczycielem był wówczas prof. Władysław Kuraszkiwicz, wybitny polonista i sławista, uczony o znakomitym warsztacie filologicznym i szerokich zainteresowaniach. Własne doświadczenia życiowe i kontakt z prof. Władysławem Kuraszkiwiczem, który miał już wówczas znaczny dorobek ukrainistyczny, zaowocowały prawdopodobnie decyzją Mariana Jurkowskiego o podjęciu studiów na filologii ukraińskiej w Warszawie. Tu zetknął się z prof. Przemysławem Zwolińskim i szerzej zapoznał z onomastyką, jako dyscypliną językową rozwijającą się bardzo dynamicznie. Drugie studia ukończył w roku 1955 i podjął pracę w Pracowni Filologii Ukraińskiej w Instytucie Polsko-Radzieckim w Warszawie, przekształconym później w Instytut Słowianoznawstwa PAN. Pracownią kierował wówczas prof. Przemysław Zwoliński, który wraz z Marianem Jurkowskim i Januszem Riegerem zakreślił długofalowy program badań hydronimicznych. Pierwszym etapem tych prac była *Hydronimia Wisły. Cz. I: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym*¹ – zbiór nazw wodnych, zarówno historycznych, jak i współczesnych. Z tą pracą związany był temat teoretyczny, podjęty przez Mariana Jurkowskiego, mianowicie terminologia hydrograficzna, jej zakres, pochodzenie i funkcjonowanie. Doktoryzował się w 1966 roku. Opublikowana w 1971 roku praca doktorska: „Ukraińska terminologia hydrograficzna”² jest jedną z najczęściej cytowanych książek w onomastyce słowiańskiej, nie

tylko ze względu na skrupulatnie zgromadzony z wielu różnych źródeł materiał ukraiński, ale również z uwagi na szerokie tło slawistyczne.

Marian Jurkowski nie ograniczał się w swoich badaniach do onomastyki³. Od początku swojej naukowej drogi pisał o różnych aspektach języka, zarówno w planie diachronicznym, jak i synchronicznym. Z tego okresu pochodzą artykuły teoretyczne na temat kategorii żywotności⁴, szczegółowe studia fonetyczne i morfologiczne⁵ a także opracowania za- bytków i słownictwa⁶. Młody uczoney ujawnia zainteresowania językoznawstwem ogólnym i najnowszymi prądami metodologicznymi w lingwistyce⁷.

Marian Jurkowski szukał jednak możliwości pracy nie tylko naukowej, ale i dydaktycznej. W 1971 roku opuścił PAN i rozpoczął karierę uniwersytecką. Pracował początkowo na Uniwersytecie Warszawskim, później przeniósł się do nowopowstałego, prężnego i silnego ośrodka, jakim był Uniwersytet Śląski (1973–1976). Z chwilą utworzenia filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku zaczął tam wykładać, objął również funkcję dyrektora Instytutu Filologii Polskiej (1976–1980). W latach 1980–1982 pracował w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Kielcach, a od 1982 powrócił na Uniwersytet Warszawski. Z Instytutem Filologii Wschodniosłowiańskiej UW rozstał się w 1991 przechodząc na emeryturę. Jednak nawet wówczas wspierał swoją wiedzą i prestiżem powstające wówczas nowe uczelnie (Wydział Zamiejscowy w Piotrkowie Trybunalskim Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach – Instytut Filologii Polskiej).

Wraz z nową pracą Marian Jurkowski rozwinął nowe badania. Jego praca habilitacyjna dotyczyła zupełnie innych zagadnień, niż praca doktor-

¹ *Hydronimia Wisły. Cz. I. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym*, pod red. Przemysława Zwolińskiego. Zespół opracowujący: Przemysław Zwoliński, Marian Jurkowski, Janusz Rieger, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.

² M. Jurkowski, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław 1971.

³ Prócz wymienionej książki ukazało się kilka artykułów Jego autorstwa, np.: *Rzeka, potok i ich synonimy w języku ukraińskim*, „Slavia Orientalis” 3/1963, s. 459–466; *Terminy na określenie źródła, ujęcia i głębi w języku ukraińskim*, „Slavia Orientalis” 1/1964, s. 63–72; *Terminy geograficzne a nazwy własne*, „Poradnik Językowy” 3/1964, s. 101–122; *Słowiańskie *br 'do 'rodzaj góry' jako termin geograficzny i nazwa własna*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 6/1967, s. 147–156; *Aus der Hydronymie der Polnischen Karpaten, Disputationes...*, 10 Internationaler Kongress für Namenforschung, Wien 1969; *Z hydronimii Karpat Polskich*, „Acta Archeologica Carpathica” II/2-1970.

⁴ „*Na ręce wziąłem trup niewieści*” (z historii kategorii żywotności), „Język Polski” 3/1959, s. 180–190.

⁵ *Uwagi o ortografii i ortofonii polskiej*, „Polonistyka” 3/1959; *Skąd się wzięło y w byskawicy?* „Język Polski” 2/1961; *Losy prasłowiańskich grup *kv-, *gv-, *xv-*, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 2: Językoznawstwo, Warszawa 1963, s. 51–64; *Dopelniać cząstkowy w języku ukraińskim w porównaniu z polskim*, „Slavia Orientalis” 4/1959, s. 121–134.

ska, było to mianowicie studium z gradacji (stopniowania) w językach słowiańskich (1974 r., Uniwersytet Jagielloński)⁸. W 1984 roku uzyskał tytuł profesora. Jako uczony o rozległej i wszechstronnej wiedzy, a także jako człowiek niezwykle czynny, działał w wielu organizacjach naukowych. Zasiadał w Komitecie Językoznawstwa i Komitecie Słowianoznawstwa PAN, w Towarzystwie Kultury Języka (był tu m. in. sekretarzem generalnym), w Komitecie Terminologii PAN, Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski i in.

W *Wielkiej encyklopedii powszechnej PWN* był autorem kilkuset haseł i jej konsultantem językowym. Był także jednym ze współautorów *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*⁹; napisał tam ponad 1000 haseł. Na Uniwersytecie Warszawskim współredagował ważne czasopismo „Prace Filologiczne”. Swoją ogromną wiedzę i niezwykle talent gawędziarski wykorzystywał współpracując ponad ćwierć wieku z redakcją lingwistyczną Polskiego Radia. W uznaniu zasług został uhonorowany nagrodą im. prof. Jana Doroszewskiego za prace naukowe i popularnonaukowe z dziedziny językoznawstwa polskiego.

Był autorem ponad 200 prac¹⁰, w tym 7 książek. Zainteresowania badawcze – według Jego własnych słów – koncentrował głównie wokół „wpływów wzajemnych polsko-wschodnio-słowiańskich, terminologii, polszczyzny kresowej oraz nauczania języka polskiego jako obcego”¹¹. Warto przypomnieć, że był współautorem podręcznika „Uczymy się polskiego”, wydanego w sześciu wersjach językowych. W 1994 roku, składając wykaz publikacji w Towarzystwie Naukowym Warszawskim, dopisał ręcznie: „Najnowszy krąg zainteresowań:

1) wschodniosłowiańska terminologia sakralna

⁶ *Kazanie ruskie z XVII wieku (edycja, komentarz językowy)*, w: *Dawna facecja polska*, Warszawa 1960; współaut. z B. Strumińskim, *Ukraińskie kazanie ruskie z północno-wschodniego Polesia*, „Slavia Orientalis” 1/1961, s. 57–79; *Nieznane lemkowski pieśni weselne w zbiorach Wincentego Pola*, „Slavia Orientalis” 1/1970; *Słownictwo ludowe w „Eneidzie” Kotlarewskiego*, „Slavia Orientalis” 2/1970, s. 179–194; *Uwagi o języku Łesi Ukrainki*, „Slavia Orientalis” 4/1971, s. 403–407; *Nazwy zapalek*, „Poradnik Językowy” 8/1970.

⁷ *Teoria informacji i lingwistyka*, „Poradnik Językowy” cz. 1. 1/1965, cz. 2. 2/1965. Trzeba przypomnieć, że M. Jurkowski był tłumaczem (wraz z Zuzanną Topolińską) *Kursu językoznawstwa współczesnego* Ch. F. Hocketta (Warszawa 1968) a także współredaktorem zbioru *Z zagadnień językoznawstwa współczesnego. Gramatyka transformacyjna i teoria informacji*, Warszawa 1966.

⁸ *Semantyka i składnia wyrażen gradacyjnych (w językach wschodniosłowiańskich)*, Katowice 1976. Zagadnieniu gradacji M. Jurkowski poświęcił ponadto wiele artykułów.

2) rutenizmy w języku pisarzy polskich

3) język Jana III Sobieskiego¹².

Wymienione tematy dalece jednak nie wyczerpują naukowego dorobku prof. Mariana Jurkowskiego. Badał zagadnienia tak różne, jak precyzja myślenia (wyrażająca się w terminologii¹³) i ekspresja uczuć (język Jana III Sobieskiego¹⁴). Szczególnie interesowała Go komunikacja językowa¹⁵ i teoretyczne problemy translacji¹⁶. Z przekładem zmierzył się nie tylko w rozważaniach teoretycznych, ale i praktycznie, wydając *Mały słownik ukraińsko-polski i polsko-ukraiński*¹⁷. Był znawcą i miłośnikiem literatury. Powracał wielokrotnie do dzieł wielkich romantyków polskich i ukraińskich, przypominał dzieła pisarzy staropolskich, nie zapominał też o mniej znanych twórcach¹⁸. Interesował się żywo przekładami tekstów religijnych w języku ukraińskim, rozpatrując je na szerokim tle porównawczym¹⁹.

Prof. Marian Jurkowski należy do grona znakomitych polskich ukrainistów, w których szczęśliwie obfitował wiek XX. Docenili to sami Ukraińcy, publikując – piórem znanego językoznawcy Pawła Hrycenki – Jego życiorys i bibliografię w encyklopedii *Ukrajńska mowa*²⁰. Zainteresowania słowiańszczyzną wschodnią Marian Jurkowski nie ograniczał tylko do języka ukraińskiego – warto przypomnieć, że opublikował także kilka artykułów poświęconych językowi rosyjskiemu²¹.

Szerokimi zainteresowaniami i ogromną wiedzą dzielił się spontanicznie i szczerze. W taki sam bezpośredni, jasny a zarazem ciekawy i atrakcyjny sposób mówił o zagadnieniach językowych na wykładach, konferencjach, w znakomitych pogadankach radiowych.

⁹ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, pod red. K. Polańskiego, opracowali: M. Jurkowski, S. Karolak, R. Laskowski, A.M. Lewicki, K. Polański, Z. Saloni, Wrocław-Warszawa-Kraków 1995 (wyd. II poprawione i uzupełnione, 1999).

¹⁰ Bibliografia prac Mariana Jurkowskiego do roku 2000 znajduje się w księdze pamiątkowej ku Jego czci: *Język – człowiek – kultura*, pod red. B. Czopek-Kopciuch, Piotrków Trybunalski 2000, s. 311–318.

¹¹ Marian Jurkowski, *Życiorys* (maszynopis z dn. 18.06. 1989 złożony w Towarzystwie Naukowym Warszawskim).

¹² Marian Jurkowski, *Wykaz publikacji za lata 1991–1994* (maszynopis w Towarzystwie Naukowym Warszawskim).

¹³ Obok wymienionych wyżej prac z terminologii hydrograficznej dodać tu można jeszcze: *Elementy zachodniosłowiańskie w ukraińskiej terminologii sakralnej*, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 8, Warszawa 1992, s. 83–87; *Metajęzyk terminologii*, w: *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław 1991, s. 45–60; *Staroukraińska sakralna terminologia (nazwy osób)*, w: „Warszawskie Zapiski Ukrainoznawcze” 1, 1989, s. 74–84 i in.

¹⁴ Np. Tytuły „Listów do Marysieńki” Jana Sobieskiego (analiza stylistyczno-językowa), „Zeszyty Naukowe Filii UW w Białymstoku” V, 31, 1980.

¹⁵ *Od wieży Babel...*, op. cit. a także szereg artykułów.

W Towarzystwie Naukowym Warszawskim należał do najbardziej znanych i lubianych członków. Udzielał się nie tylko w Wydziale I, gdzie wygłosił referaty *Pierwsze dwa wersety Biblii jako lingwistyczny problem przekładowy* (zanalizował tu 77 przekładów z 45 języków) oraz *Rodzaj gramatyczny a pogląd na świat*. Na zaproszenie Wydziału VI mówił na temat: *Pierwiastki greckie i łacińskie w terminologii astronautyki i astronomii*.

Był człowiekiem, o którym wielokrotnie mówiono, że nie miał wrogów. Mimo wieloletniej ciężkiej choroby, z którą dzielnie się zmagał, był zawsze pogodny i przyjazny ludziom. Niezwykle skromny i bezpośredni, cieszył się powszechnym szacunkiem i sympatią. Mądre, wnikliwe a zarazem zawsze życzliwie sformułowane rady i uwagi dobrze pamiętają Jego doktoranci (ponad 10 osób) i liczne grono tych, których prace doktorskie i habilitacyjne recenzował. Nigdy nie odmawiał pomocy (także czysto praktycznej), rozmowy, rady, równie poważnie traktując kolegów profesorów, jak studentów. Mam wrażenie, że nauka sprawiała Mu przyjemność, że była nie źródłem (skromnego) utrzymania, ale wielką przygodą i sposobem na życie.

Ewa Wolnicz-Pawłowska

¹⁶ Por. np. *Granice przekładu*, „Przegląd Humanistyczny” 3/1978; *Przekład i interpretacja*, w: *Glottodydaktyka i translatoryka*, Warszawa 1981.

¹⁷ Współaut. z B. Nazarukiem., Warszawa 1998, por. też przypis 7.

¹⁸ *Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego*, w: *Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich*, Wrocław 1974, s. 105–133; *Step ukraiński w literaturze polskiej*, w: *Antoniemu Malczewskiemu w 170 rocznicę pierwszej edycji „Marii”*, Białystok 1997, s. 399–410; *Ukrainizmy „pejzazowe” w słownictwie Bohdana Zaleskiego*, w: „Studia nad polszczyzną kresową” VIII, 1995, s. 201–207; *Wołyńsko-podolskie kresowizmy w języku Juliusza Słowackiego*, w: *Juliusz Słowacki. Wielokulturowe źródła twórczości*, Warszawa 1999, s. 55–67; *Nazwy Boga w poezji Tarasa Szewczenki*, „Prace Filologiczne” XLV, 2000, s. 253–256; *Rutenizmy i orientalizmy w „Listach do Marysienki” Jana Sobieskiego*, w: „Studia nad polszczyzną kresową” III, 1984, s. 155–167; *Rutenizmy i ukrainizmy w języku Łukasza Górnickiego*, „Prace Komisji Językowej Białostockiego Towarzystwa Naukowego” III, 1987, s. 151–159; *Słownictwo obce w „Dworzanie” Łukasza Górnickiego*, „Prace Filologiczne” XXXIX, 1994, s. 205–216; *Rutenizmy i orientalizmy w „Summariuszu Wierszów” Stanisława Samuela Szemiota*, w: „Język polski dawnych Kresów Wschodnich” 1, 1996, s. 297–304.

¹⁹ Oprócz wspomnianych wyżej artykułów por. np. *Chleba naszego powszedniego*, „Prace Filologiczne” XLVI, 2001, s. 247–256; *Ukraińskie ojczyszczanie*, „Studia z filologii rosyjskiej i słowiańskiej”, t. 22, 1994.

²⁰ Kyjiv 2004, s. 810–811.

²¹ Np. *Najnowsze rosyjskie słownictwo kosmiczne*, w: „Studia z Filologii rosyjskiej i słowiańskiej”, t. 21, Warszawa 1992, s. 117–123; *Indiejskie zajmstwowanija w russkom jazykie*, „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3–4, 1992, s. 81–87.